

هو العليم

بحث در مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ و مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ

برگرفته از دست نوشته‌های حضرت علامه حاج سید محمدحسین حسینی طهرانی

مَلِك بمعنای استیلاء و قدرت و اذن در تصرّف در اموال است و صاحب آن را به صیغه فاعل: یعنی مَالِك گویند؛ و مُلْك بمعنای استیلاء و قدرت و اذن در تصرّف نفوس است و صاحب آن را به صیغه فَعِلْ که صفت مشبّهه است: مَلِك گویند.

و البته هر دو از آنها مشتق از مبدء واحد و از اصل واحد مشترکی هستند؛ و آن مطلق تصرّف و استیلاء و قدرت بر چیزی است؛ و آن مبدء اشتقاق عبارت است از: مَلِك - مَلِكاً و مُلْكاً و مَلِكاً و مَلِكَةً و مَمْلُكَةً و مَمْلُكَةً الشَّيْءِ اى احتواء قادراً على التصرّف و الاستبداد به.

غاية الامر اين مبدء مشتق اگر بر روى موادّ خارجيه واقع شود و بر آنها تعلق گیرد بمعنای ملكيت و استبداد در تصرّف آنها، و اگر بر نفوس تعلق گیرد بمعنی ملكيت و استیلاء بر آنها در امر و نهی و فرمان است يقال: مَلِك القوم اى استولى عليهم؛ و مَلِك نفسه اى قدر على حبسها و در صورت اول صاحب آن را مَالِك و در صورت دوم صاحب آن را مَلِك گویند؛ پس اختلاف معنای مَالِك و مَلِك ناشی از قرینه خارجيه و آن تعهد استعمال و وضع تعینى و یا تعینى بر تعلق این معنا بر خارج و بر موضوع است.

و بر همین اساس می بینیم که مالک را اضافه به اشیاء خارجيه میکنند و میگویند: مالک الدار و مالک الدابة و مالک العقار و مَلِك را اضافه به نفوس و اقوام میکنند و میگویند: مَلِك القوم و مَلِك العرب و مَلِك الیمنین و میگویند مَلِك فلان عصر و فلان زمان؛ و نمیگویند: مَالِك فلان عصر. و علیهذا در مالک يوم الدين آنسب آن است که مَلِك گفته شود؛ چون به يوم نسبت داده می شود و نسبت مَالِك به يوم مستحسن نیست بخلاف نسبت مَلِك به يوم؛ میگویند حاکم و سلطان و ءامر آن روز؛ و نمی گویند: مَالِك آن روز.

استاد ما حضرت آية الله علامّة طباطبائی رحمه الله علیه فرموده اند: و قد ذکر لكلّ من القرآئین مَلِك و مَالِك و جوه من التأيید، غیر أنّ المعنیین من السّلطنة ثابتان فی حقّه تعالی؛ و الذی تعرفه اللّغة و العرف أنّ المَلِك بضمّ المیم هو المنسوب إلى الزّمان يقال: مَلِك العصر الفلانی، و لا يقال: مالک العصر الفلانی إلاّ بعناية بعيدة؛ و قد قال تعالی: مَلِك يوم الدين فنسبه إلى اليوم و قال ایضاً: ﴿لَمَنَ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (غافر آیه ۱۶) و زمخشری گفته است: و مَلِك هو الاختیار؛ لآته قراءة أهل الحرمین و لقوله: لمن الملك اليوم؛ و لقوله:

مَلِك الناس؛ و لأنّ المَلِك یعمّ و المَلِك یخصّ.^۲

^۱ المیزان؛ ج ۱، ص ۲۰.

^۲ کشاف؛ طبع اول؛ ج ۱، ص ۸.

در مجمع البیان گوید: الْمَلِكُ القادر الواسع للقدری الذی له السیاسی و التّدیر و المَلِكُ القادر علی التّصرف فی ماله؛ و له أن یتصرّف فیهِ علی وجهٍ لیس لأحدٍ منعه منه.^۱

و نیز گفته است: قرء عاصم و الکسائی و خلف و یعقوب الحضرمی مالک بالألف و الباقون مَلِكٌ بغير ألف^۲ و علیهذا قرائت مَلِكٌ نیز أشهر است زیرا از قرآء سبعی فقط ۲ نفر مالک خوانده‌اند: عاصم و کسائی و پنج نفر دیگر همگی مَلِكٌ خوانده‌اند.

و در تفسیر صافی فرموده است: و قُرِئَ مَلِكٌ یوم الدّین روی العیاشی أنّه قرأه الصّادق علیه السّلام ما لا یحصی.^۳

باری از آنچه مجموعاً ذکر شد بدست می‌آید که قرائت مَلِكٌ یوم الدّین أحسن است و بهتر آنستکه بدین وجه قرائت شود. و اما آنچه در مجمع البیان از ابوعلی فارسی شاهد برای تقویت مالک آورده است که: یشهد لقراءى مالک من التنزیل قوله تعالى: و الأمر یومئذ لله، لأن قولک: الأمر له و هو مالک الأمر بمعنی. ألا ترى أنّ لام الجرّ معناها المَلِكُ و الاستحقاق؛ و كذلك قوله تعالى: **(یوم لا تملک نفس لنفس شیئاً یقوی ذلك)**.^۴ تمام نیست و این استشهاد مخدوش است.

زیرا لام الجرّ در لَلَّه افاده اختصاص میدهد و اما آن اختصاص به چه کیفیت است؟ آیا بنحوه مِلکی و یا مِلکی؟ این در لام جرّ نیست. مضافاً بآنکه مِلکیت بر نفس، همان مِلکیت است و از استعمال مادّه م ل ک که گفته شد مبدا اشتقاق و فعل است خصوصیت مِلکیت بدست نمی‌آید؛ بلکه این مادّه أعمّ است و چون بر نفس واقع شده است مراد از آن همان مِلکیت است پس از جمله **(یوم لا تملک نفس لنفس شیئاً)** استفاده مِلکیت می‌شود نه مالکیت؛ و این استشهاد نفعی بحال ابوعلی فارسی ندارد.

مضافاً به آنکه از سه ناحیه در قرآن کریم می‌توانیم استدلال بر اقربیت مَلِكٌ یوم الدّین بنمائیم: اوّل از گفتار خداوند: **(لمن المُلک الیوم لله الواحد القهار)** که در اینجا مُلک که به یوم نسبت داده شده است، از آن خداست و عیناً بمثابه **(مَلِكٌ یوم الدّین)** است؛ زیرا الف و لام الیوم بمعنای عهد و راجع به روز قیامت است چون قبلاً می‌فرماید: **(یوم هم یرزون لا یخفی علی الله منهم شیء)** (آیه ۱۶، از سوره ۴۰: غافر)

دوّم در قرآن کریم فقط و فقط یکجا خداوند را با صیغه مَلِک بیان کرده است: **(قُلِ اللّهم مَلِكُ المَلِک)**

^۱ مجمع البیان، طبع صیدا، ج ۱ بترتیب ص ۲۴ و ص ۲۳

^۲ مجمع البیان، طبع صیدا، ج ۱ بترتیب ص ۲۴ و ص ۲۳

^۳ تفسیر صافی، طبع اسلامیّه ج ۱، ص ۵۳.

^۴ مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۴.

تَوْتِي الْمَلِكَ مَنْ تَشَاءُ﴾ (آیه ۲۶، از سوره (۲) آل عمران) و در اینجا مالک بمعنای مَلِک است چون به مَلِک نسبت داده شده است و در حقیقت مالک المَلِک همان قدرت و سیطره بر حکومت و امر و فرمان است؛ و بمعنای مَلِک می باشد؛ و در بقیه جاهای قرآن همگی مَلِک آمده است مانند: ﴿فَتَعَلَّيَ اللَّهُ الْمَلِكَ الْحَقُّ﴾ (آیه ۱۱۴ از سوره ۲۰: طه، و آیه ۱۱۶ از سوره ۲۳: مؤمنون)

و مانند: ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ﴾ (آیه ۲۳ از سوره ۵۹: حشر) و مانند: ﴿الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (آیه ۱ از سوره ۶۲: جمعه) و مانند: ﴿مَلِكِ النَّاسِ﴾ (آیه ۲ از سوره ۱۱۴: ناس)

سوّم آنکه در قرآن کریم، همیشه نسبت مَلِک به خداوند داده شده است نه نسبت مَلِک مانند: ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ (آیه ۱۰۷ از سوره ۲: بقره، و آیه ۴۰ از سوره ۵: مائده.) و مانند: ﴿وَاللَّهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ (آیه ۱۸۹ از سوره ۳: آل عمران؛ و ۷ آیه دیگر) و مانند: ﴿تَبْرَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ﴾ (آیه ۱، از سوره ۶۷: مَلِک)

و در هیچ جای قرآن دیده نمی شود که نسبت مَلِک به خداوند داده شده باشد؛ و علتش آنستکه همانطور که زمخشری گفته است: الْمَلِكُ يَعُمُّ وَالْمَلِكُ يُخْصُّ.

و از مجموع آنچه ذکر شد استفاده می شود که ﴿مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ متعین است و لیکن چون از طرفی دو نفر از قرآء سبعه مشهوره مَلِک قرائت کرده اند؛ و از طرف دیگر در روایت حلبی از حضرت صادق علیه السّلام وارد است که: **إِنَّهُ كَانَ يَقْرَأُ مَالِكَ يَوْمِ الدِّينِ**^۱. و از داود بن فرقد روایت است که گفت: سمعت أبا عبد الله عليه السّلام يقرأ مالا أخصى: مَلِکِ يَوْمِ الدِّينِ باید گفت: قرائت مالک نیز صحیح است؛ خصوصاً پس از آنکه قرائت قرآء سبعه مشهوره را متواتر میدانند یعنی تواتر آنها را از رسول الله گفته اند و علیهذا نتیجه چنین می شود که هر دو قرائت صحیح و مُجزی است و لیکن قرائت مَلِکِ أَحْسَن و أَعْم و أَشْمَل و آنسب است و الله العالم.

^۱ تفسیر برهان، طبع سنگی، ج ۱، ص ۳۳.